

BALLÓ LÁSZLÓ

RÉGI VAS MEGYEI ÓRÁK, VASI ÓRÁSOK

I. RÉSZ

Amikor gyűjtéstörténeti megközelítésben foglalkozunk az órákkal, általában eltekintünk az őstörténettől: nem tárgyaljuk az ókor szép, izgalmas és kezdetlegességükben is szellemes alkotásait a múltó jelenségének plasztikus megformálására, számszerűsítésére. Ugyanakkor az általunk vizsgált évszázadok órái esetében is eltekintünk az óra lelkének titkait feltáró mechanikai vonatkozások bonyolult világának bemutatásától. Ilyen traktátusok esetében ugyanis, mint a jelen tanulmány, az órát mint az iparművészetek területén belül elsősorban esztétikai jelenséget közelítjük meg, aminthogy az elmúlt századok óragyűjtőinek szélesebb köre is többnyire eszerint ragadta ki kollekciója céljaira az általuk legtekintélyesebbnek tartott példányokat. Számukra az óra fogalmának tartalmát a díszóra jelentette, és életükben az órának csakis mint dísztárgynak volt jelentősége. Vagyis a közgyűjtő elsősorban szépségük miatt rajongott (és rajong ma is) a (dísz)órákért, nem mechanikai teljesítményük, technikai érdemeik miatt. Az antik órák gyűjtője a szerkezet megkímélésére kényszerül, órája már csak ezért is sokkal inkább néma dísz tárgy, mint egész nap ketyegő és kongató időmérő szerkezet, noha az óra fogalmának elhagyhatatlan része a szerkezet tudománya és a működés örök varázsa. Az óravilágnak ezek a területei csak a legigényesebb, legcsiszoltabb gyűjtők csodálatát élvezik.

Kis egyszerűsítéssel a reneszánsztól indíthatjuk az óra domesztikálódását: hűséges társként való megjelenését az ember mellett. Vagyis az európai szellem, civilizáció újjászületésével egyidősnek tekinthetjük e sajátos társulást, amennyiben történetének azt a részét vesszük alapul, amelyben az óra elmaradhatatlan szolgálójává szegődött az embernek, és jelenléte azóta is egyfajta sajátos tónusú értékkel gazdagítja az ember önmegvalósítását.

A reneszánsz évszázadainak festményein, metszetein már megjelenik az óra, sőt az enciklopédisták törekvésének igen korai előképeként **maga az órásműhely** is, a benne szorgoskodó mesterekkel. A reneszánsz klasszicizmusát folytató, színesítő, gazdagító, de mindenekelőtt korszerűsítő barokk pedig már kiemelten központi elhelyezéssel jutalmazza

az órát: Nicolas Arnoult¹ színezett rézmetszetén – *Femme de qualité en habit d'Esté*², 1687, (I. színes kép) – a társasági hölgy eleganciájának obligát kellékei között megjelenik, magára vonja a figyelmet, és feltétlenül említést is érdemel a derekára biggyesztett csüggőóra. Nagy szó ez az ipartörténet krónikájában! XIV. Lajos udvarában, noha minden szalonnak éke egy-egy igen mives óra, a Napkirály korszaka után néhány évtizeddel már külön található, központi helyen egy **Cabinet de la pendule**³. Neve ellenére e kabinet nem mai fogalmaink szerinti kis dolgozószoza, hanem a palotában lévő királyi appartement legméreteesebb, legpazarabb, egyetlen három ablaknyi hosszúságú szalonja (XV. Lajos király lakosztályában). Maga az óra pedig szintén nem jelentéktelen: igazi műszaki csoda, amely szerkezetével a korszak leghatalmasabb uralkodóját is ámulatba ejtette, lenyűgözte és meghódította. Versailles pedig a következő évtizedekben is vezető szerepet vitt az óramivesség megbecsülésében: a XVIII. század második felében már maga a király, XVI. Lajos is műkedvelő kézműves, mechanikus és órásmester.

Az órák varázsa olyan csodabogár tudós művészeket teremt, mint **Poquelin**⁴, avagy **Beaumarchais**⁵, és olyan fantasztikus mechanikai zseniket, mint **Breguet**⁶, aki óraszerkezeteiben bravúros technikai újítások csodáinak hosszú sorát teremt. Természetesen Svájcnak, Angliának, Németalföldnek és Európa északi országainak is megvannak a maguk jelentős újító órásmesterei ugyanezekben az évszázadokban. Az óraszerkezet európai tudósainak nevét hosszan sorolhatnánk – Leonardo da Vincivel, Galileo Galileivel és Christiaan Huygens-szel kezdve.

Az órafejlődés folyamatában ez az egyébként alapján és elvében egyszerű műszer fantasztikus karriert ír, mint valamiféle műtörténeti princípium. Megjelenésével képes betörni az ember intimebb esztétikai környezetébe, majd ott vezető szerephez jut. Enteriőrben való elhelyezésének története – amely az óraház esztétikája fejlődésének közvetlen eredménye – azt mutatja, hogy az elmúlt 600 esztendő során egyszerű használati eszközből avanszált műtárgyként olyan egyedi rangot vívott ki magának, amely mindenkor arra érdemesítette, hogy kiemelten kezeljék egy-egy korszak életmódjának, ízlésének, szellemiségének reprezentánsaként nemcsak használói, hanem jelenségének elemzői is.

- 1 Nicolas Arnoult (sem születésének, sem halálának évét nem ismerjük) francia grafikus, rézmetsző, divattervező (!) és kiadó. A Napkirály, XIV. Lajos udvarának szolgálatában állt. Munkássága 1680 és 1720 közé tehető. Alkotásainak legjavát divatképei és korának társasági életét megelevenítő zsánerképei alkotják. Karikírozott portréi (például az *Habit de Tailleur, A szabó ruházata*) gunyorosságukkal nagyon korai elődei az Ennemond-Alexandre Petitot jól ismert rajzain szereplő figuráknak. Kiterjedt munkássága során jellegzetes, erős tónusú színezéssel készült játékkártyákat is tervezett az udvar számára. Egy-egy kézzel színezett rézmetszetének kereskedelmi értéke ma 1200 euró körül alakul a nyugati aukciós világban.
- 2 Arnoult: Elegáns (tulajdonképpen: 'minőségi') hölgy nyári viseletben, az arisztokrácia divatozásának széleskörű bemutatását megvalósító metszetsorozat egyik ismert darabja, szombathelyi magángyűjteményben található.
- 3 Az ingaóra kabinetszobája, XV. Lajos király lakosztályának egyik legpazarabb szalonja
- 4 Jean-Baptiste Poquelin (1622–1673), művésznevén Molière, XVIII. századi kiváló francia színházi ember, színész, színházzervező, drámaíró. Ifjú éveiben óras mesterséget tanult, majd gyakorolta is egy rövid ideig.
- 5 Pierre-Augustin Caron de Beaumarchais (1732–1799), a kalandos életű, nagy sikereket elért drámaíró a királyi udvar köréhez tartozott, apja után folytatta az óras mesterséget, többek között ötletes szerkezeti újításával is elnyerte a francia uralkodó kegyeit.
- 6 Abraham-Louis Breguet (1747–1823) az óraszerkezet technikai fejlődésének legnagyobb, zseniális újítója volt. Szinte évente olyan újabb megoldásokkal állt elő, amelyek örök időkre kijelölték az óraszerkezet fejlődésének útját, munkássága a jövő évszázadok már-már művészet szintjére emelt óraműveinek sorát nyitotta. Életműve messze az óratörténet egészének összes furfangos újítójának munkássága fölé emelkedik.

Az óraház fejlődésének és e fejlődés tárgyi emlékeinek vizsgálatában általában az 1848-as forradalmakig mennek el a kutatók feltárásaikkal, vagyis stílustörténetben a kései biedermeier korszak az utolsó, amelyre figyelmük kiterjed. Az időszak utolsó évtizedében már éppen megjelenik a polgári ízlést után színesítő új stílusármánylat, a neobarokk, amely az óraház esztétikájában már nem produkál jelentős teljesítményeket. A XIX. század utolsó évtizedeinek elterjedtebb (és e korszak ízlését reprezentáló) óraház-típusai pedig már határozottan távol esnek attól, hogy színvonalas esztétikai értéknek tekinthessük őket, ebből eredően nem csupán az igazi értékeket szakavatottan gyűjtő, megőrző, hanem az azokat felmérő, elemző és propagáló igyekezet számára is közömbösek már. Szombathelyen Köstler János és Palla János Tamás halálával köszön el a nagy generáció és korszak, amely óramivességünk fénykorát jelentette. Mindketten 1858-ban haltak meg.

A XX. században több helyütt rendeztek műipari kiállításokat. Kiemelten óra kiállítást is szerveztek (például: Budapest: 1925, Sopron: 1936, Szombathely: 1982.).⁷ Tekintsük át ezek közül a minket érintő rendezvényeket és tanulmányokat:

A: Szombathelyen 1912. szeptember 22. és október 6. között volt látható az első művészeti és kultúrtörténeti kiállítás Csányi V. Károly, az Iparművészeti Múzeum osztályigazgatója rendezésében,⁸ a Vasvármegyei Múzeum akkor éppen négy esztendő épületében. Az 1361 tételt felvonultató szombathelyi gyűjteményes kiállítás anyagát tíz témakörre tagolva szerkesztették. Ezek az alábbiak szerint oszlottak meg: festmények, szobrok: 187 tétel; egyházi művészet: 189; bútorok és fafaragások: 51; textilmunkák: 24; cink tárgyak: 27; agyag, porcelán és üvegtárgyak: 160; aranyműves tárgyak: 96; különféle használati tárgyak az órától a legyezőig: 161 tétel; fémtárgyak: 20, végül pedig fegyverek és harci tartozékok 446 tételben voltak láthatók a kiállított anyagban.

A fentiekben a használati tárgyak között 28 tételben szerepeltek órák, összességében 34 darab, amelyeket a 70. oldaltól sorolja fel a katalógus, a 708–735. sorszámozott alatt. Ezekon kívül másik fejezetben, a bútorok között találhatunk a 36. oldalon is négy darab órát (379–382. tétel), három kandallóórát és egy (fali)konzol(ra helyezett) órát (ami egészen más, mint a falióra: két részből áll: a konzolból és az arra helyezett órából, amely önállóan is szerepeltethető más elrendezésben akár asztali, akár kandalló óráként, míg a falióra házában teste egyetlen, meg nem bontható egységből áll). E négy óra elhelyezése a bútoros fejezetben egyértelműen azt jelzi, hogy a kiállítás rendezői lakberendezési ensemble-ban, lakberendezési környezetükben, esztétikai mű-együttesekben törekedtek bemutatni az erre legalkalmasabb órákat. Fénykép sajnos nem maradt fenn ezekről az enteriőröket idéző összeállításokról, tárgycsoportokról, mindössze a nagyterem falai mentén sorjázó, teátrálisan elrendezett bútorsorozat két képét ismerjük. Végül az egyházi műkincsek között találhatunk még egy homokórát, így összesen 39 időmérő szerepel az 1912-es kiállítás anyagában. A **39 óra** között a szűkszavú katalógus mindössze hat példány esetében jelez mesternevet, akik közül egy nagyszombati (Johann Hoffmann in Tirnau), egy győri (Johann Unsin Raab), a többi között pedig három német és egy bécsi mester szerepel. Vas megyei, szombathelyi órásmestert tehát egyáltalán nem említ a katalógus. Valószínűtlennek kell tartanunk azonban, hogy ne mutattak volna be helyi gyűjtőink: arisztokraták, földesurak, műgyűjtők, egyházi

7 Az 1925-ben rendezett budapesti óra kiállítás katalógusa elérhető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_IPMU_KiallKatalog_24/?pg=5&layout=s az 1936-os soproni óra kiállítás pedig: http://epa.oszk.hu/01900/01977/00002/pdf/EPA01977_Soproni_Szemle_1937-i-2.pdf (A kiállítás ismertetője CSIPKÉS Kálmántól: *Soproni Szemle* 1937. I. évfolyam 2. szám, 29–44. old.)

8 Katalog der Kunst- und Kulturhistorischen Ausstellung des Komitat Vas, Zusammengestellt von Karl V. Csányi, Szombathely, Kultur-Museum, 1912., 111. old. Csak német nyelven jelent meg, illusztrációk nélkül.

szervezetek és intézmények, végül maga a múzeum helyi vonatkozású példányokat, hiszen egyéb forrásokból kiszámítható, hogy a múlt század elején kéttucatnyi szombathelyi példány volt ismert. Horváth Tibor Antal még 22 fennmaradt szombathelyi óráról tud,⁹ amelyek javarészt már korábban is az általa említett intézmények (Szombathelyi Múzeum, premontrei rendházak, Püspökvár), illetve magánszemélyek tulajdonában voltak.

Az említett soproni óra kiállításról szóló híradás bevezetőjében Csipkés Kálmán rajztanár és alapos helytörténeti kutató hangsúlyozza: „Elsősorban a soproni mesterjellel ellátott órákat vettük figyelembe, azután az idegen mesterekét.” Nyilvánvalóan hasonló elvek munkálhattak a szombathelyi műtárgykiállítások megtervezésekor is, annak ellenére, hogy a katalógusok ezt nem regisztrálták. Valószínűnek tarthatjuk tehát, hogy noha szombathelyi katalógusaink éppen a helyi értékeket nem jelölték, bizonyára szerepeltek ilyenek ezekben az anyagokban. Egyéb pontatlanság is jellemzi az összeállítást: az állóórákat például hol Stehuhr, hol Steh-Uhr írásmóddal jelöli a csak német nyelven megjelent kiadvány. Ez a gyakorlat azt jelzi, hogy a szöveges rész összeállítását nem egy személy végezte. A padozaton álló órákat ekkor elterjedten Standuhr, Bodenstanduhr néven nevezték a nyugati szakirodalomban,¹⁰ ezeket így hívják németül ma is a szakkönyvek, katalógusok. Stehuhr szón pedig az asztalon álló órát kell értenünk. Egyes

Az 1912-es kiállítás VIII. termének 713. tétel, és a 715. tétel órát is tartalmazó részlete. A 713. sz. óra (amely a kiállítás idején Weörös István tulajdona volt) darabokban került a Smidt Múzeum állományába. Sajnos a korabeli képen látható igényesebb, eredeti empire, naptáras francia szerkezet ekkor már nem volt a helyén, későbbivel pótolták, majd 2013-ban Ferencz Eszternek, a Savaria Múzeum restaurátor-művészenek gondos munkája keltette életre. Hasonló márványtokos empire órára találhatunk példákat P. Kjellberg óra-enciklopédiájában.¹¹

órafajták megnevezésében időnként téves új megjelölések bukkannak fel. Így legújabbban a kandallóóra és az asztali óra analógiájára helytelenül a figurális órákat szekrényórának nevezik, holott ezt egy másik, szekrény alakú típusra már vagy száz éve alkalmazzák.

- 9 HORVÁTH Tibor Antal: Szombathelyi órásmesterek, *Vasi Szemle, Folia Savariensia*, II. évfolyam, 3. szám, 151–162. old., 1935. Szombathely. Önálló különnyomatként jelent meg.
- 10 Pl.: Rückblick auf die historischen Möbelformen im Zusammenhang mit der modernen Raumkunst. Ziegenhorn und Junken, 1910, vagy: Deutsche Möbel der Klassizismus, Hoffmann, Stuttgart, 1923, sat.
- 11 KJELLBERG, Pierre: Encyclopédie de LA PENDULE FRANÇAISE du Moyen Age au XXe siècle, Les Éditions de l'Amateur, Paris, 1997, 368–371. old. Hasonlóan márvány tokba épített korai empire órára láthatunk itt példákat.

Az 1912-es szombathelyi kiállítás német nyelvű katalógusa nem tartalmaz fényképfelvételeket, de a *Magyar Iparművészet* című folyóiratban megjelent egy lelkes cikk, szerzője maga Csányi volt,¹² aki 17 fényképpel mutatta be a szombathelyi anyagot. E

A nagyterem keleti oldalának képe az 1912-es szombathelyi tárlatból

fotókon mindössze két óra látható, egyikük egy kiállított szekrény tetejére helyezve, véletlenszerűen és faragott oromdíszektől félig takarva került a képanyagba.

B: A következő műtörténeti kiállítást 1934-ben rendezték a megyeszékhelyen, szintén a Szombathelyi Múzeumban. Érdekes, de bizonyára nem véletlen, hogy e kiállítások mindkét esetben a nagy világháborúk előestéjén valósultak meg: egyértelmű a szándék, hogy legalább papíron megőrizzék lenyomatát, állományát egy adott korszaknak, amelynek relikviáira oly bizonytalan sors várt. Így áll a helyzet sok főúri birtok számbavételével is, amelyet a tulajdonos elvégeztetett ilyen történelmi sorsfordulók idején. Így készült 1944-ben a kismartoni Esterházy hercegek *Műtörténete* is, amelyben Hárich János, hercegi levéltáros összefoglalót készített az eszterházi kastély építéstörténetéről és értékeiről.¹³

A Szombathelyi művészettörténeti és kultúrtörténeti kiállítás tárgymutatóját – Radnai Rezső festőművész-tanár közreműködésével – Horváth Tibor Antal készítette.¹⁴ Segítőiben, a herényi Radnai házaspárban a korszak egyik legnagyobb polgári műgyűjtő-együttesét kell ismernünk. E katalógus szerkezete nem követi a korábbi kiállításét, hanem teremről teremre halad.

12 *Magyar Iparművészet*, 15. évfolyam, 6. szám, 248–257. old., számos fotóval: http://epa.oszk.hu/01000/01059/00099/pdf/magyar_iparmuveszet_EPA01059_15_07_1912_248-257.pdf

13 Műtörténet. Esterházy Pál Herceg Úr Ó Főméltósága részére írta: Dr. Hárich János hercegi levéltáros, 1944. OSZK. *Fol. Hung.* 2151.

14 A Szombathelyi Művészettörténeti és Kultúrtörténeti Kiállítás tárgymutatója. Összeállították: Horváth Tibor Antal premontrei kanonok, tanár és Radnai Rezső festőművész, tanár, Martineum Könyvnyomda Rt. Szombathely, 1934.

Elsőként azonban a kiállítók névjegyzékét közli, amelyből könnyen tájékozódhatunk néhány alapvető változásról a korábbi tárlathoz képest a műtárgyak beadóival kapcsolatban.

Legmarkánsabb jelenség, hogy mind a Szombathelyi Egyházmegye, mind maga Mikes János püspök, aki oly bőséges anyaggal támogatta a korábbi kiállítást, látványosan távol marad ettől a seregszemlétől. (Mikes 1935 decemberében vonult nyugállományba.)

Mikes püspök híressé lett költekezései ekkorra már feltehetően korlátozzák a megszállott műgyűjtő mozgásterét, akinek jó ízlése és lehetetlent nem ismerő gyűjtőszennvedélye mellett meg kell e helyen említenem azt a gyűjtői elfogultságot is, amely miatt az általa beszerzett és kezelt értékeket egyfajta sajátos ambivalencia lengi körül. Ez a tény Mikes nagyszámú bútorkópia-megrendelésének következményeiből adódik. E jelenség bemutatására kitűnő példa, hogy Voit Pál¹⁵, aki Hefele Menyhért magyarországi munkáinak is nagy tisztelője, az 1941-es év folyamán személyesen felkereste a szombathelyi püspökvárat, hogy annak eredeti bútorzatát dokumentálja ekkor készülő, egyedülálló, a magyar enteriőr kultúrát bemutató munkájához.¹⁶ Mikes püspök személyesen látta vendégül az ismert művészettörténészt, végigkalauzolta a palota reprezentációs teremtorán, és büszkén mutatta be az előcsarnok, a díszterem, a kis ebédlő, a mai sárga szalon és a kézikönyvtár bútorzatát. Voit könyvében ezek leírása fotókkal illusztrálva meg is jelent. Ám valamennyi képen Mikes által megrendelt, közelmúltban készült kópiákat láthatunk csupán, miközben a palotabejárás során átsétáltak a Hefele karosszékeivel és kanapéjával berendezett vörös szalonon, és a Szent Pál-termen is, amelyben ekkor még szintén álltak eredeti, Hefele tervezte bútorok. Ezekről Mikes nem ejtett szót, fénykép sem készült róluk, így tehát éppen a lényeg kimaradt a könyvből... Megemlítem, hogy a világháborúk után a helyzet még rosszabb: Vadászi Erzsébet, aki 1985-ben szintén ellátogatott Szombathelyre egy előre egyeztetett időpontban a palota korabeli bútorainak felmérése és bemutatása céljával, kalauzától azt az információt kapta, hogy „itt minden bútor kópia”. Vadászi pedig ennek hallatán sarkon fordult (!), és két év múlva megjelenő bútortörténeti munkájából¹⁷ a szerző legjobb szándéka ellenére Szombathely bútorművészete és enteriőr kultúrája sajnos ismét (ezúttal teljes egészében) kimaradt.¹⁸

Az 1934-es szombathelyi kiállítás katalógusát elemezve másik hangsúlyt érdemlő tényként említhetem viszont, hogy szélesedett a kismemesi és polgári gyűjtők köre ezen az újabb műtörténeti kiállításon.

Itt emelem ki, hogy terveim között szerepel világháborúk utáni, ismert, legendássá vált szombathelyi műgyűjtemények bemutatása, elsősorban a szombathelyi bútorok területén, a lakberendezési gyűjtők anyagában fellelt, avagy ma is ott található fontosabb helyi bútoremlékek bemutatásával.

E munka során számba venni próbálom majd ismertebb műgyűjtőinket, akik a szocializmus puritán ízlésvilágával és az időközben ránk nyitott nyugat-európai műgyűjtők és műkincsfelhajtók korlátlan anyagi lehetőségeivel dacolva áldozatos értékmentésbe

15 Dr. Voit Pál (1909–1988) művészettörténész. Munkásságában markánsan megjelenik a magyarországi barokk mellett a korai neoklasszicizmus iránti érdeklődés is. Műveiben számtalanszor kitér az addig elhanyagolt tiroli származású bécsi akadémikusra, polihisztor építészre, rajztanárra, Melchior Hefelére, akinek fő műve a Szombathelyi Egyházmegye köz- és magánépületei együttesének megalkotása. A jeles építőművész Szombathelyen dolgozott 1777-től haláláig, 1794-ig, munkássága Voit érdeklődésének középpontjában állt.

16 Régi magyar otthonok, I. kiadás: 1943. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest

17 VADÁSZI Erzsébet: A bútor története. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1987.

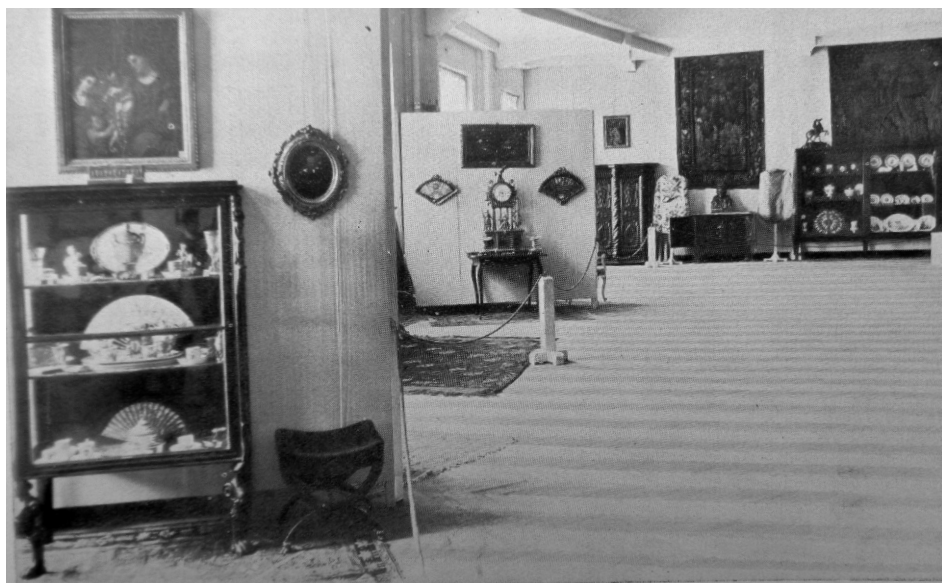
18 A bútortörténeti munka szerzőjének szíves közlése egy egész napos konzultáció során, Csupakon, 2012-ben.

FORRÁS

BALLÓ LÁSZLÓ: RÉGI VAS MEGYEI ÓRÁK, VASI ÓRÁSOK

kezdték. Szándékozom megemlékezni csiszolt régiségkereskedőinkről is, akik szintén a közizléssel dacoltak, amikor kínálatukkal és ismereteik önzetlen továbbadásával egy értő, jó ízlésű, új műgyűjtő generáció kialakulásának feltételeit teremtették meg.

E kis kitérő után nézzük az 1934-es bemutató gyűjteményeit! A kiállításon az **I. terem** a díszterem, amelyet két fénykép is megjelenít. A nagyteremben nyolc óra szerepelt, közülük a fotókon mindössze kettő látható: a terem északi és keleti fala mentén sorjázó bútorok között francia empire állóórát láthatunk, amelynek magas oszlop képezi a házát. Ez az óramű egyike a Savaria Múzeumban ma is őrzött példányoknak (l. sz.: 61.9.1.)

Az 1934-es 'Szombathelyi művészettörténeti és kultúrtörténeti kiállítás tárgymutatója' című katalógus egyik fotója a Szombathelyi Múzeum nagyterméről (I. terem) a kiállítás idején, benne baloldalon láthatjuk Bernhardt Mátyás csontszíniűre festett és aranyozott, impozáns neoklasszicista asztali óráját. Ez ma a veszprémi Laczkó Dezső Múzeumban található.

A fenti első kép a nagyterem déli falát mutatja (itt már az új nagytermet láthatjuk!), ahol az egyik ablakközben falra merőleges állású térelválasztó mentén elhelyezett asztalon a felsorolás 120. tételében szereplő neoklasszicista faragott, részben aranyozott kandallóóra jelenik meg, **Bernhardt Mátyás pápai órásmester** természetes, 83 centiméter magas óraházba épített munkája, amely az 1810-es években készült. Az erőteljes talapzaton öt, nagy gondossággal faragott figurából álló kompozíció szerepel, az óradob tetején kitért szárnyú sast láthatunk. Ennek egyik szárnya és baloldalt az egyik figura ekkor hiányzott. Dr. Pető Ernőné Szegedy Gina impozáns órája 1952 után a veszprémi Laczkó Dezső Múzeumba került (amikor az ÁVO rekvirálta, a kórház főorvosának – akit egyszeriben a nép ellenségeként kezelt a rendszer – Sárvárra való áthelyezésével összefüggésben). Az óra ma is a veszprémi múzeumban látható. Felújítása során több módosított részlettel pótolták az

óraház hiányosságait. A tétel érdekessége, hogy a mestert, Bernhardt Mátyást Pritz István 1943-ban megjelent mesterkatalógusa¹⁹ nem ismeri. Vagyis Pritz nem találkozott a kilenc évvel korábbi szombathelyi kiállítás anyagával, sem az azt bemutató ismertető füzettel. E tény ma is intő például szolgál arra, hogy szűkebb régióink értékeinek és az ezeket népszerűsítő kiadványoknak bemutatása szélesebb körű propagálást és terjesztést igényel. 1943-as művének megjelenéséig Horváth Tibor Antal 1935-ben írt tanulmányát se olvasta Pritz: míg Horváth 22 szombathelyi órát ismertetett, Pritz István csak kettőről tudott.

További két érdekesség a következő nyolc óra között: a 62. tételszám alatt szereplő hatalmas faragott és aranyozott, szintén neoklasszicista falióra, Franz Enzinger bécsi mester munkája, amely szintén dr. Pető Ernőék gyűjteményéből került a kiállítási anyagba, látható egy fekete-fehér családi fényképen, amely már sárvári lakásukban készült. Ez az óra egyébként dr. Pető halála után a Smidt-gyűjteménybe került, ahol ma is megtekinthető, az empire szalon keleti falának ékecsége. Ajtajának üveglapja törött.

A 107. tételszám alatt szereplő, szintén faragott és aranyozott, harmadik neoklasszicista óra pedig ma a fertői Esterházy-kastélyban található, a XX. század elején Pösch Antal egykori szombathelyi festmény- és műtárgygyűjtő tulajdona volt. Az óra Steinbach Ferenc győri órásmeister munkája. Ifjúkoromban az óraház tetődíszé még a helyén volt, de legalább negyven éve hiányzik onnan, és nem is pótolták semmi hasonlóval.

Enteriőr-részlet dr. Pető Ernőék sárvári otthonából. A falon Franz Enzinger bécsi mester tekintélyes méretű, nagyon dekoratív neoklasszicista faliórája látható az 1770-es évekből. A jobb oldali szélső kép ugyanezt az órát mutatja, immár a Smidt Múzeum empire szalonjából. Az archív családi fotót Petőékről és a falióráról dr. Széll Kálmán professzor úr szíves hozzájárulásával közöljük.

A nagyterem további négy órájáról sem fénykép, sem más információ nem áll rendelkezésemre.

A II. teremben a Radnai-gyűjtemény jelesebb darbjait helyezték el. Erről a szűkösebb szobáról is áll rendelkezésre egy fényképfelvétel. Ezen mindkét óra látható, amelyet a katalógus ismertet: a folyosószerű teremrész hosszanti fala mentén egy alacsony

19 PRITZ István: Magyar órák. A szerző kiadása, Budapest, 1943. 62 oldal + 12 táblán 55 fénykép antik díszóráinkról.

szekrénybútoron nagy méretű faragott, aranyozott kandalló óra látható gazdag figurális faragványokkal, hat oszlopra épített óradobját oldalt és felül két-két aprólékosan faragott urna díszíti, tetejét pedig gazdagon formált dús leveles-virágos kompozíció koronázza. Ezt az órát Joseph Wimer prágai mester készítette 1800 körül.

A katalógus szerint az óra Haydn tulajdona volt Kismartonban, ám ennek ellentmondanak azok az életrajzi adatok, amelyek szerint Haydn 1761-től 1766-ig volt a kismartoni Esterházy-udvar zenésze, majd 1790-ig, Miklós herceg haláláig Eszterházán élt, ezután pedig Bécsben telepedett le, ahonnan ismert londoni utazásait szervezte, ám hosszabb-rövidebb szigetországbéli tartózkodás után mindannyiszor visszatért Bécsbe. A kiállított óra nem készülhetett 1770 előtt, vagyis nem kötődhet Kismartonhoz. Ha valóban Haydn tulajdona lett volna, akkor Bécsben kellett volna lennie a zeneszerző bécsi otthonában, ám ezt sem tarthatjuk valószínűnek, mert egy ilyen provenienciájú darabra nem jellemző, hogy egy világszerte ünnepezt művész halála után Bécsből magyar földre kerülhetett volna ingóságának akár egy kis része is, még az Esterházyakhoz sem, akikkel a mesternek élete utolsó 19 esztendejében lényegében semminemű érdemi kapcsolata nem volt már.

A terem másik óráját egy magasabb sarokszekrényen helyezték el. A fénykép egy faragott, Bécs környéki órát mutat, de a leírás szerint egy 1832-es évszámmal ellátott áttört réz empire (!) óra szerepelt ebben a teremben. A képen látható kisebb óra bizonyosan nem réz óra, nem is empire, és nem is az 1830-as évek modorában készült. Véleményünk szerint a régi fényképen szereplő darab megegyezhet a Michael Tumel in Neiheisel jelzésű faragott és aranyozott neoklasszicista kandallóórával, amely ma a Smidt Múzeum barokk termének déli falánál álló szekrény tetején található. Ez az óra Érsekújvárt készült (Neuhäusel), meglehet, az ott született *dr. Smidt Lajos egyik legkedvesebb órája volt ezért!*

A III. számú teremben, amelyet javarészt XIX. századi ismert festőművészeink alkotásai díszítettek, egyetlen óra volt látható, ez felsorolásunk 11. díszórája. A kisebb méretű aranyozott bronz órát eredeti üvegburája védte. Az óradob tetején Zrínyi Miklós kirohanását idéző lovas szobor díszlett. Ez a szerkezet nem készülhetett a XIX. század elején, amint a katalógus tájékoztat minket, hiszen megalkotója, **Palla János szombathelyi órásmester** csak 1819-ben született. Az óra azért sem készülhetett a század közepénél korábban, mert ha leírását elemezzük, jellemzői is kizárják ezt (maga Palla 1858-ban meghalt, tehát az óra keletkezését 1845–55 körülre tehetjük). Pritz lajstroma Palla Jánost sem ismeri. Róla szóló adattal találkozhatunk viszont bőségesen Horváth Tibor Antal gyűjtésében: a kutató 1935-ben a mesternek négy ismert óráját mutatja be. Ezek között szerepel a kiállítás órája is, amely akkor dr. Országh Lászlóné tulajdona volt. Kissé zavaró, hogy míg a katalógus 1934-ben asztali órának titulálja, Horváth egy esztendővel később álló órának nevezi. Valójában asztali, avagy kandallóóra volt. Maga Horváth közli képét az 1961-es *Szombathely* című munkában Besell (Pösell) Ferenc szekrényórája társaságában.²⁰ E képpárt én is bemutatom most:

20 KÁDÁR Zoltán – HORVÁTH Tibor Antal – GÉFIN Gyula: Szombathely. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 1961. A könyv 45. oldalán találhatjuk Pösell Ferenc egyik szekrényórája mellett Palla János alabástrom oszlopos asztali órájának képét, az óradob felett Zrínyi Miklós kirohanásának lovas jelenetét.

Besell Ferenc szombathelyi készítésű órája a XIX. elejéről. Ez a Bécs környékén elterjedt szekrényóra típus a francia apácaórából alakult ki a XVIII. század folyamán. Franciaországban Religieuse Autrichienne à complication-nak nevezik ma is ezt a naptáras, negyedütős, ütésletiltós változatát, amelyet nagy becsben tartanak, és rendszerint igen magas áron cserél gazdát a párizsi műkereskedelemben (a korszak francia tömegórájának egyetlen tudománya volt: félkor is ütött egyet. Igaz viszont, hogy legalább 8 napig járt, szemben az egy vagy legfeljebb két napos járatú szokványos bécsi óraművel). Mellette Palla János biedermeier órája, a XIX. század közepéről. Ezt az órához típus a bécsi szakirodalomban Hochzeitsuhr; néha Jubiläumssuhr, magyarul lakodalmas óra néven nevezik. Helyesebb lenne évfordulós órának, ünnepi/alkalmi órának neveznünk. Egyáltalán nem a lakodalomhoz kötődik kizárólag (a német Hochzeit szó tágabb értelemben jeles napot, ünnepnapot jelent!). A magasabb talapzatú változatoknál zeneszerkezetet építettek ebbe az alsó részbe, amely ahhoz az alkalomhoz illő zenét szolgáltatott, amelyre ajándékozták az adott órát (a képek az 1961-es Szombathely című könyvben szerepeltek).

A IV. teremben fegyverkiállítást rendeztek be (militária), itt óramű nem volt látható.

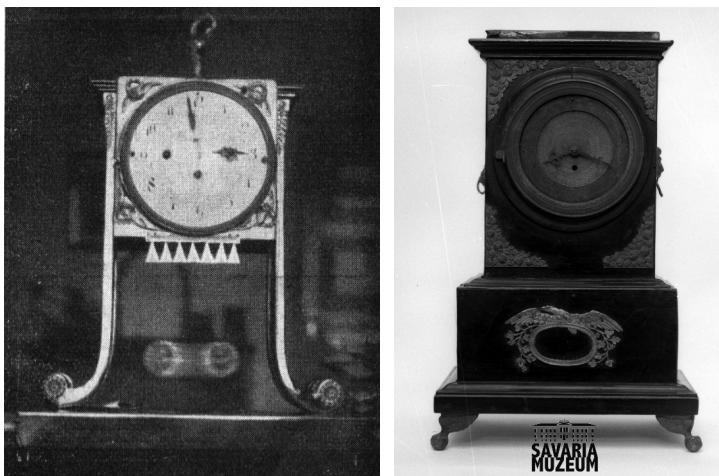
Az V. teremben négy óra szerepelt. Ezek közül jelentősebb darabként említést érdemel a XVIII. századi ezüst tányéróra.

A VI. teremben egyetlen óra volt található, ez jelen felsorolásunk 16. díszórája. A leírás szerint egy 85 centiméter magas empire falóra volt, bronz veretekkel, ami nehezen elképzelhető, mert ilyen a szakirodalomban nem található. Ugyanis a bronz vereteket jellemzően kandallóórákon szerepeltették, míg a falórák ebben a stílusban szinte kizárólag nagy, csőrében drapériát tartó sást, ritkábban szerecsen figurát megjelenítő, faragott és aranyozott, esetleg színesre festett házzal készültek, a fali keretórák, képórák ráámját pedig előbb filigrán préselt ón vagy ólom díszekkel, majd masszával, stukkóval dekorálták, akár a blondel keretnek nevezett képkereteket. Egyszóval nehéz elképzelni bronzal díszített empire falórát a XIX. század elejének emlékéanyagát ismerve. Tehát neoklasszicista ('copf') faragott-aranyozott falóráról lehet szó, ezeken fordulhat elő bronz applikáció. A korai neoklasszicista és az empire műtárgyakat a mai napig stílus megnevezésükben rendre összekeverik. Ennek oka, hogy a korábbi stílust (amit copfként ismerünk a mai szóhasználatban) képviselő műtárgyak kevés változtatással még a XIX. század húszas

FORRÁS

BALLÓ LÁSZLÓ: RÉGI VAS MEGYEI ÓRÁK, VASI ÓRÁSOK

éveiben is készültek, ekkor az empire ízlést már felváltotta a biedermeier. A 'copf' és az empire stílus közel két évtizeden át párhuzamosan szerepelt régióink iparművészetében, ezt tovább színesíti az empire és a biedermeier közötti átmenet oly jellegzetes és bájos

Egy jeles óra képe Horváth Tibor Antal gyűjtésében: Gohm Márkus korai, 1805 körüli bécsi stílusú empire órája, jobbra mellette pedig Brändl Gáspár empire asztali órája az 1810-es évek második feléből. A Savaria Múzeum Történettudományi Osztályának szíves közlése, köszönet érte Kelbert Krisztinának.

emlékanyaga ugyanebből az időszakból, erre szép példánk lesz a későbbiekben Köstler János stock órája.

A VII. teremben mindössze egy jelentéktelen bronz óra volt látható, gyermekalakokkal, francia empire stílusban, a XIX. század második feléből.

A VIII. teremben egyházi művészeti tárgyakat gyűjtöttek egybe. Itt egy XVII. századi napóra képviselte az óraművészetet, ez lajstromunk 18. órája. A darab egyébként Ludovicus Theodatus Müller augsburgi mester jelzett munkája volt a Bezerédj nővérek gyűjtéséből.

A IX. teremben csupán két arany zsebórát állítottak ki, ami az óraművészetet illeti; ezekkel a kiállított órák száma húszra emelkedett, és végéhez is ért a sor, mert az utolsó teremben már nem szerepelt ilyen tárgy.

(A színes mellékletet a befejező részben közöljük.)